

פָּרָא בְּסִילְיוֹס נּוּמוֹס אַגְרָפּוֹס¹ על הקשר בין סדום לעקידה

"חֲלָלָה לְךָ מַעֲשֵׂת כְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע ... חֲלָלָה לְךָ, הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" (בראשית יח כה)
"בְּאִשֶּׁר דָּבַר מֶלֶךְ שְׁלֹטוֹן וּמִי יֹאמֵר לוֹ מִה תַּעֲשֶׂה" (קהלת ח ד)

ויקרא רבה, בחוקתי, פרשה לה סימן ג

אמר ר' אלעזר: "פרא בסיליוס נומוס אגרפוס". בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה אם רוצה הוא מקיימה ואם לאו סוף שהוא מקיימה על ידי אחרים.² אבל הקב"ה אינו כן, אלא גוזר גזירה והוא מקיימה תחילה: "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה'" (ויקרא יט, לב) - אני הוא שקיימתי מצוות עמידת זקן תחילה.³

בראשית רבה, לך לך, פרשה לט סימן ו

רבי עזריה משום רבי אחא פתח: "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך" (תהלים מה ח). רבי עזריה פתר המקרא באברהם. בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים, מה כתיב שם? "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע" (בראשית יח כה). אמר ר' אחא: נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, ומה אתה מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי השבועה!⁴ אמר רבי לוי: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" - אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין אתה מבקש אין עולם, ומה אתה תופש חבל בשני ראשים? אתה מבקש עולם ומבקש דין, טול לך אחד מהם, ואם אין אתה מוותר מעט, אין העולם יכול לעמוד. אמר לו הקב"ה: אברהם, "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך", מהו "מחבריך"? מנח ועד אצלך עשרה דורות, ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך.⁵

בראשית רבה, פרשת וירא, פרשה מט סימן ט

"חלילה לך" - אמר ר' יודן חללה ההיא לך!⁶ זרה היא לך! אמר ר' אחא: חילול שם שמים יש בדבר.⁷

¹ משפט ביונית שפירושו המילולי הוא: "לפני המלך (פרא בסיליוס) החוק (נומוס) אינו כתוב (א-גרפוס)" ובמילים פשוטות: "המלך הוא מעל לחוק".

² אחרים מקיימים אותה, אך לא הוא. הוא אינו כפוף לגזרות שהוא גוזר. מדרש זה הוא על הפסוק "אם בחוקתי תלכו" (ויקרא כו ג).
³ הזקן שאותו מכבד הקב"ה הוא אברהם. פעמיים. פעם אחת בתחילת הפרשה, ראה רש"י בפסוק הראשון בפרשה "והוא יושב פתח האוהל - בקש לעמוד, אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד". ופעם שניה לאחר תפילתו של אברהם למען אנשי סדום. הפסוק אומר אמנם: "ואברהם עודנו עומד לפני ה'", אך חז"ל דורשים שהקב"ה עמד בפני אברהם. ראה רש"י פרק יח פסוק כב: "ואברהם עודנו עומד לפני ה' - והלא לא הלך לעמוד לפניו, אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו (פסוק כ) זעקת סדום ועמורה כי רבה. והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד לפני אברהם, אלא תיקון סופרים הוא זה". (דבריו מיוסדים על בראשית רבה מט ז ומח ז ושם גם הביטוי: "שכינה ממתנת"). ולענייננו, עמידת הקב"ה השניה, לפני הפיכת סדום, היא החשובה יותר, כפי נראה.

⁴ עניין השבועה יחזור אחר כך בעקידה: "ויקרא מלאך ה' שנית ויאמר בי נשבעתי. מה צורך לשבועה זו? א"ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא את יצחק בני" (בראשית רבה נו יט). וכבר הקדים נח את אברהם כאשר הוא משביע את הקב"ה ביציאה מן התיבה: "אמר לו: צא מן התיבה ולא קיבל עליו לצאת. אמר: אצא ואהא פרה ורבה למארה? עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם עוד..." (בראשית רבה פרשה לד סימן ו). קדימות זו של נח חשובה מאד למדרש זה שהרי אברהם מסתמך עליה בניסיונו להגן על סדום ועמורה: "מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא?"

⁵ האם אברהם מפרש לא כראות את העובדה שהקב"ה מכבדו ועומד מפניו וכעת הוא נוטל חירות ומרשה לעצמו להטיח דברים כלפי מעלה? לאו דווקא. אברהם (הכל עפ"י המדרש כמובן) מבין את עמידת הקב"ה לפניו, פעמיים כפי שצינו בהערה 3, בדיוק כפי שהמדרש הפותח קובע: עמידה הנובעת מהכלל "פרא בסיליוס נומוס אגרפוס" שכביכול גם הקב"ה כפוף לחוקים שהוא מחוקק. וזה מה שנותן לאברהם את הכח המוסרי לטעון: "מה אתה מערים על השבועה". ראה שוב הפסוק שהבאנו מקהלת בפתח דברינו: בְּאִשֶּׁר דָּבַר מֶלֶךְ שְׁלֹטוֹן וּמִי יֹאמֵר לוֹ מִה תַּעֲשֶׂה" וסמוך לו הפסוק: "שומר מצוה לא ידע דבר רע וְגַת וּמִשְׁפָּט יַדַּע לֵב חֶסֶד". סמיכות זו נדרשת ע"י חז"ל במספר מקומות. ראה, למשל, שמות רבה לב ח בויכוח של משה עם הקב"ה לאחר חטא העגל: "א"ל משה: מלאך אתה משלח עמי? כך היו התנאים? לא אמרת (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא? ועתה אתה אומר הנה אנכי שולח מלאך לפניך! אם אין פנים הולכים אל תעלנו מזה. א"ל: כי לא אעלה בקרבך. אמר משה: הרי אמרת מלאך ואני אומר אם אין פניך הולכים. נראה דברי מי עומדים. זהו שכתוב (שמות לג) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. א"ל הקב"ה: חייך, פני ילכו והניחותי לך. ורוח הקודש צווחת (קהלת ח) באשר דבר מלך שלטון וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע".

⁶ חֲלָלָה כתוב בפסוק, בכתבי חסר, בלי יו"ד. פעמיים.

⁷ גם כאן יש דימיון למשה שמשמש גם הוא בנימוק של חילו השם, הן בחטא העגל והן בחטא המרגלים. ראה דברינו [חילול השם במקרא](#) בפרשת אמור. ועכ"פ, טענה של חילול השם (ה) כלפי הקב"ה היא כבר מעבר לחוק. המלך אינו יכול להפר את החוקים שהוא עצמו קבע, וגם לא את שמו הטוב והופעת מלכותו בעולם. בבחינת: "מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול" (סוטה מא).

אמר ר' לוי: שני בני אדם אמרו דבר אחד: אברהם ואיוב. אברהם אמר: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע". איוב אמר: "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה". אברהם נטל עליה שכר, איוב נענש עליה. אברהם אמר בישולה, איוב אמר פגה.⁸

אמר ר' יהודה בן ר' סימון: כך אמר לו אברהם: מלך בשר ודם תולין לו אנקליטון⁹ מדוכוס לאפרכוס, מאפרכוס לאסטרליטוס. ואתה בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטון, לא תעשה משפט?

בראשית רבה פרשה נה סימן ג

"ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם" - רבי אבון פתח: "באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה" (קהלת ח ד). אמר ר' אבון: [משל] לרב שהיה מצוה לתלמידו ואומר לו: "לא תטה משפט" והוא מטה משפט, "לא תכיר פנים" והוא מכיר פנים, "לא תקח שוחד", והוא לוקח שוחד. אמר לו תלמידו: רבי, אתה אומר לי "לא תלוה בריבית" ואת מלוה בריבית? לך מותר ולי אסור? כתוב "לא תנסו את ה' אלהיכם"¹⁰ - "והאלהים נסה את אברהם"¹¹?

בראשית רבה פרשה נו סימן יא

"ויקרא מלאך ה' אליו שנית ... ויאמר בי נשבעתי" - מה צורך לשבועה זו? אמר לו: השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא את בני יצחק.¹²

אם נלך מהסוף להתחלה נאמר כך: בעקידה, אברהם מעלה טיעון מוסרי מרכזי שהחוק או הקוד המוסרי הוא מעל הכל וגם הקב"ה כביכול כפוף אליו. אין ביהדות "פרא בסיליוס נומוס אגרפוס"¹³. בכך הוא מנטרל למעשה את עצם ניסיון העקידה "ומאלץ" את הקב"ה לא רק לבטל את הצייווי המקורי ולהוציא ציווי חדש: "אל תשלח ידך אל הנער", אלא גם להישבע שלדורות לא יהיו עוד ניסיונות כאלה.¹⁴ אלא שאילו היה אברהם מעלה טענה זו פעם ראשונה ברגע שזה נוגע לו אישית, היה בכך טעם לפגם. היה קורה לו מה שקרה לאיוב שאמנם אמר דברים נכונים אך "דיבר פגה". מכאן החשיבות העצומה של התערבות אברהם למען סדום והקשר הסמוי בין סדום לעקידה. אברהם מעלה את טיעונו עוד הרבה לפני העקידה, עוד לפני שיצחק נולד. ולטובת מי? לטובת "אנשים רעים וחטאים מאד". ומאיפה אברהם יודע טיעון זה? מי מגלה לו רז זה? הקב"ה עצמו, השכינה שעומדת וממתנה לו¹⁵ ומקיימת בעצמה את אחת מתרי"ג מצוות שעתידי הקב"ה לתת לבניו של אברהם "והדרת פני זקן".¹⁶

שבת שלום

מחלקי המים

⁸ איוב אמר את דבריו בצורה בוטה לדומה לתאנה פגה שאינה בשלה ולא נעים לאוכלה. אברהם דבר בלשון "בשלה". יכולת זו לומר דברים, קשים ככל שיהיו, בצורה "בשלה", איננה רק עניין של נימוס ודרך ארץ אלא המפתח לכל העניין. ערעור, יכולת לגשת לאינסטנציה גבוהה יותר ולערער על הדין. תהליך שאגב לא קיים בדיני התורה.

⁹ ראה דברינו [לא תנסו](#) בפרשת ואתחנן.

¹⁰ אלמלא מדרש מפורש, אי אפשר לאומרו. אברהם כביכול מטיח דברים כלפי מעלה. ראה רות רבה פרשה א: "ויהי בימי שפוט השופטים" - "אוי לו לדור ששופט את שופטיו ואוי לו לדור ששופטיו צריכים להישפט", אלא ששם מדובר על בני האדם ולא על הקב"ה. במקרא אין זכר לזעקה זו של אברהם בתחילת העקידה - אולי ההפך. המדרש נוטל לעצמו חירות (כדרכו) ושם עצמו פה לאברהם. הסימוכין שלו מהמקרא הם שניים: התערבות אברהם למען סדום קודם לעקידה ושבועת המלאך בסוף העקידה כפי שנסביר בהמשך. ועכ"פ, נראה שאין מדרש זה דעת יחד. ראה פרקי דרבי אליעזר תחילת פרק ל: "הנס העשירי ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ר"ל היה מנסה בכל פעם ופעם לידע את לבו אם יכול לעמוד ולשמור המצות של תורה ואם לאו, ועוד שנתנה התורה שישמור אברהם מצותיה, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי". ראה דברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות. אברהם קיים את התורה כולה על כל פרטיה ודקדוקיה. והלוא בתורה כתוב גם "לא תנסו" וגם "לא תרצח".

¹² אברהם משיב את המלאך שלא ינסה אותו עוד וזה משלים את המדרש הקודם של "לא תנסו את ה'". ראה מקבילה במדרש תנחומא שם הטענה היא יותר אנושית: "באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבון העולמים, אדם מנסה שאינו יודע מה בלבו. אבל אתה, שאתה יודע מה הלבבות והכליות יועצות, אתה צריך לעשות בי כן?"

¹³ מצדו של אברהם "אב המון גויים" כלל זה יכול להיות תקף גם לאנושות כולה, לא רק ליהדות. הדואליות פה נובעת מהדואליות של המדרש שיש לו שתי פנים: מפרש המקרא ומדבר לזמנו. מצד פירוש המקרא אפשר באמת לתת לכך משמעות אוניברסלית. מצד הדיבור לזמנו אומר המדרש: היונים אומרים "פרא בסיליוס נומוס אגרפוס", אבל ביהדות אין דבר כזה. ואם תשאל הרי משנה מפורשת היא "מלך לא דן ולא דנים אותו"? ראה מסכת סנהדרין דף יט עמוד א שזה רק במלכי ישראל ומפני פחד מהשלטון ומעשה שהיה בעבדו של ינאי המלך. אבל מלכי בית דוד דנים ודנים אותם.

¹⁴ המדרש מדרש והמציאות מציאות. אנחנו הרי יודעים שהיו עוד כהנה וכהנה ניסיונות לבניו של אברהם, אבל אולי באמת לא היו אלה ניסיונות מוסריים אלא ניסיונות פיסיים. הקב"ה לא ציוונו יותר ציוויים אנטי מוסריים. התורה היא הקובעת את דרך חיינו.

¹⁵ אין זו סתם המתנה. קודם הקב"ה מגלה לו שהוא הולך להפוך את סדום "המכסה אני מאברהם" ואחר כך הוא ממתין לו. זה יותר מרמז שמותר ואפשר לטעון ולהתווכח עם מעשיו וגזרותיו של הקב"ה. ראה פסוקים כ' - כב' בפרק יח'.

¹⁶ הכל מתחיל איפוא ממצוה "קטנה", פשוטה ואוניברסלית (מצווה שכלית בהגדרת הרמב"ם) של כיבוד זקנים ומסתיים בעקידה!